

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

VI. ULUSLARARASI
ŞEYH ŞA'BAN-I VELÎ SEMPOZYUMU
-YESEVİLİK-

23-25 KASIM 2018

Kastamonu Üniversitesi
VI. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Vefî Sempozyumu
(Yesevîlik)

Editörler:

Dr. Öğr. Ü. Cengiz ÇUHADAR

Dr. Öğr. Ü. Mustafa AYKAÇ

Arş. Gör. Erhan Salih FİDAN

Arş. Gör. Yusuf KOÇAK

Kapak Tasarımı:

Dr. Öğr. Ü. Köksal BİLİRDÖNMEZ

Kastamonu Üniversitesi

ISBN: 978-605-4697-22-9

Aralık 2018, Kastamonu

Baskı: Kastamonu Üniversitesi Matbaası

Eserde yayımlanan bildiri metinlerinde ileri sürülen görüşlerin ilmî ve hukukî sorumluluğu bildiri sahiplerine aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Her hakkı saklıdır.

MENKUBERS B. YALINKILIÇ ABDULLAH ET-TÜRKÎ'NİN (ö. 652/1254) VE İSLAM İNANÇ FELSEFESİNİ TEMELLENDİRMEDE HADİSLERİ KULLANIMI VE YORUMU

Menkubers b. Yalınkılıç Abdullah et-Türkî (D. 652 / 1254) And The Use And Interpretation Of The Hadiths Based On The Philosophy Of Islamic Belief

Recep TUZCU*

Özet

Menkubers b. Yalınkılıç Abdullah et-Türkî (ö. 652/1254), Abbasi halifelerinden Nâsır'ın (575–622) kölesiydi. Menkubers “Necmuddîn” ve “Ebu Şucâ” lakaplarını almış, kelam ve fıkıh alanında Hanefî, Matürîdî âlimlerindedir. Bağdat Kadî'l- Kudâtlığı teklif edildi kabul etmedi. Menkubers, asrın gençlerine, Yunan felsefesine karşı İslam felsefesini öğretmek için Vezir Nasir Lidinillah'ın isteği üzerine Tahâvî Akidesi üzerine *en-Nurul-Lami' ve'l-Burhânu's-Sati' fi Şerhi akâidi't-Tahâvî* adlı eserini kaleme almıştır. Anadolu kütüphanelerinde birçok nüshası bulunmaktadır. Bu çalışmada Menkubers'in ehli-sünnet kelamını temellendirmede hadis anlayışı araştırılmıştır. Onun hadisleri kullanımı ve yorumunda Hanefî- Maturidî geleneğini devam ettirdiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Menkubers, en-Nurul-lami' ve'l-burhânu's-sati', Hanefî- Maturidî Geleneğini, Yorumu.

Abstract

Menkubers b. Yalınkılıç Abdullah et-Türkî (d.652 / 1254) was the Abbasi caliphs Nâsır's (575-622) slave. Menkubers, named nickname Necmuddîn and Ebu Şucâ, is Hanefî- Maturidî scholars in the field of kelam and fiqh.He did not accept that was proposed Kadî'l-Kudat of Baghdad. Menkubers wrote commentary on the Akaidü't-Tahawi be named *en-Nurul-Lami' ve'l-Burhânu's-Sati' fi Şerhi akâidi't-Tahâvî* at because of the request of Vizier Nasir Lidinillah to teach the youth of the ages against the Greek philosophy to teach Islamic philosophy. There are many manuscripts in Anatolian libraries. Menkubers' understanding of the hadith was searched based on the doctrine of ehli-sünnet. It appears that his hadiths use and interpretation continued to use the Hanafi-Maturidî tradition.

Key words: Hadith, Menkubers, en-Nurul-lami' ve'l-burhânu's-sati', Hanafi-Maturidi Tradition, Interpretation.

Giriş

Menkubers b. Yalınkılıç Abdullah et-Türkî (ö. 652/1254), *en-Nuru'llâmi ve Burhanu's Sâtu' fi Şerhi Akaidi't-Tahâvî* adlı eserinde İmam Matürîdî'nin *Tevilâtü'l-Kur'an* ve takipçilerinden Ebu'l-Muin en-Nesefî'nin *Tebziratü'l-edille* adlı eserine birçok atıf yapmaktadır. Bu eserde Matürîdî düşüncesinin Ortadoğu ve Anadolu Coğrafyasında tanınmasında önemli bir kaynak olmuştur. Menkubers, genel olarak Maveraünnehir geleneğinin ve özelde İmam Matürîdî'nin İslam inanç sistemini temellendirmede akli ve vahiy dengesinde bir bakış açısıyla tartışmalara yeni açılımlar sunmuş önemli bir âlimdir. Tebliğimizde Menkubers'in *en-Nuru'llâmi* adlı şerhinde İslam İnanç felsefesini temellendirmede hadisleri kullanımı, değerlendirme ve yorumlarını tespit etmeyi amaçlamaktayız.

*Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı. recep.tuzcu@selcuk.edu.tr DOI: <https://orcid.org/0000-0002-6089-5091>.

1. Menkubers B. Yalınkılıç Abdullah Et-Türkî (ö. 652/1254)

Menkubers et-Türkî, kaynaklarda “Ebû Şucâ” ve “Ebu’l-Fedâil” künyesiyle, “Necmüddîn”, “Necmul-mille” ve “Cemalü’l-din” lakabıyla ve “et-Türkî”, “el-Hanefî” ve “en-Nasırî” nisbesiyle anılmaktadır. Kaynaklarda doğum tarihi veya kaç yaşında vefat ettiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Bu sebeple nerede doğduğu ve tarihi bilinmemektedir. Menkubers’in hocası Abdülaziz b. Müneynâ’dan ders aldığı zikredilmektedir. Menkubers’ten ders alan öğrenciler arasında Şerefüddin ed-Dımyâtî, el-Kutub İbnü’l-Kastallânî ve Muhammed b. Muhammed el-Kencî zikredilmektedir. (ez-Zehebî, 2003, 14: 723) Menkubers, Abbasî halifelerinden Emîrul Mü’minîn Nâsır Lidinillâh’ın (575-622) kölelerinden olup 652/1254 yılında Bağdat’ta vefat etmiş ve İmam-ı A’zam Ebû Hanife’nin yanına defnedilmiştir. (el-Kuraşî, ts. 1:170-1) Kutluboğa, Zehebî’den nakille Safer ayının ortasında 652 yılında vefat ettiğini kaydetmektedir. (İbn Kutluboğa, 1992,1: 6)

Menkubers, fakih ve kelim âlimidir. Onun Hanefî mezhebi fıkhına ait Kudurî’nin eseri çapında *el-Hâvî* ve *Muhtasar*’ı vardır. İkinci olarak Tahâvî’nin akaidinin şerhi *en-Nuru’l-lâmî ve burhânu’s-sâtî fî Şerhi akaidi’t-Tahâvî* adında önemli bir eseri vardır. Kureşî el-Hafız ed-Dımyâtî Abdülmüminin bu eseri Bağdat’ta işittiğini haber vermekte ve İbn Adîm’in *Tarihi Haleb* adlı eserinde de Menkubers’in bu eserinden bahsettiğini dile getirmektedir. (Kurâşî, ts., 1: 171) Ömer Rıza Kehhâle buna ilaveten *Mukaddimetü’s-Salât* adlı eserinden de bahseder. (Kehhâle, ts., 13:23)

Menkubers b. Yalınkılıç’a nispet edilen beş eser bulunmaktadır:

en-Nurul lami ve’l-burhânu’s-sâtî fî şerhi muhtasari’t-tahâvî

Usulü’l-itikadiyye

Mukaddimetü’s-salat veya Mukaddime fî’l-fikh

el-Müntehab min ulumil mezhep

Kitabu’l-muhtasari’l-hâvî li’l-beyâni’s-Şâfi.

Son eseri *Kitabu’l-Muhtasar, el-Müntehab* adlı eserin muhtasarı olarak yazıldığı ifade edilmektedir. Ancak bu son iki eserin müellife aidiyeti şüphelidir.

en-Nurul Lami ve’l-Burhânu’s-Sâtî fî Şerhi akaidi’t-Tahavî adlı eseri *el-Akîdetü’t-Tahâviyye*’nin şerhleri arasında Hanefî-Mâtürîdî geleneğinin Anadolu ve Ortadoğu’da tanıtan önemli bir eserdir. Menkubers bu şerhte öncesinde kaleme alınan Ebû Hafs Ömer b. Ebî Bekr el-Gaznevî’ye (ö. 7/13. yy’dan önce), (et-Türkî, 648: 65a, 85a, 115a, 131a, 131b, 132a, 132b) birçok atıfta bulunduğu görülmektedir. Necmuddin Ebû Şuca Menkubers b. Yalınkılıç en-Nâsırî (ö. 652/1254)’den sonra da Tahâvî’nin akaidine birçok şerh yazılmıştır. Şerefuddin Ebu’l-Fedâil İsmail b. İbrahim eş-Şeybânî (ö. 629/1231), Şucâuddin Hibetullah b. Ahmed et-Türkistânî (ö. 733/1333, Cemaluddin Mahmud b. Ahmed el-Konevî (ö. 770/1369) ve Siracuddin Ebû Hafs Ömer b. İshak el-Hindî (ö. 773/1372) önemli şarihlerdir. Bu şarihlerin tamamı Maturidî’nin görüşlerini şerhlerine taşıyarak; Hanefîliğin itikadî düşüncesini bütünüyle Maturidî geleneğiyle özdeşleştirmişlerdir. (bkz. Timür, 2006, 183-232).

Bilgi Teorisinde Haberin Yeri

Menkubers, bilgi teorisinde haber konusunda Hanefî geleneği takip ettiği görülmektedir. Ona göre hakkı tanımak isteyen kişi delillere tutunmalıdır. Bu deliller ise şüphesi olmayan kitap, yalanı olmayan *mütevâtir* haber ve yol gösteren icma-ı ümmettir. Menkubers bu yaklaşımını şu örnekle dile getirdiği görülür. Ebû Yûsuf’un iman lafzını rüyet hadisi ile birleştirdi. Allaha yemin ederek bu hadisin Hz. Peygamber’den sabit gördüğüne

işaret etti. Çünkü itikat kesin bilgi üzerine bina edilir. Kesin bilgi de ancak Kur'an, *mütevâtir* haber, *meşhur* haberdur. Selef, topluluk haberini kabulde icma etmiştir.” (Türkî, h.648: 155a).

Ona göre kesin bilgi kaynakları:

Kitap

Mütevâtir haber

Meşhur haber

Haberini kabulde selefın icmaıdır.

Menkubers, *mütevâtir*, *meşhur*, *müstefiz* ve hatta *sahih* haberini Kur'an ve *mütevâtir* habere muhalif olmaması ve itikat konusunda selefın delil alması şartı ile kesin bilgi ettiği görüştündedir. Menkubers'e göre müteşabih ayet ve sübutu kesin Hz. Peygamber'in sözünü Allah'a havale ile hakikatine itikat etmek gerekir. O, haberle yakinen bilinen dini hükümleri bilme konusunda yaratıkların akli noksan olup Allah'ın bütün hükümlerini insan nasıl idrak edebilsin demektir. O ayrıca Ali b. Ebî Talib'in: “Ey insanlar! Görüşlerinizi tenkit ederek Allah ve Resulünün manası müteşabih ayet ve rivayetlerin hükmü konusunda hüsnü zan besleyin” sözüne yer vererek ahkâm konusunda haberin esas olduğunu dile getirmektedir. et-Tahâvî'nin sübutu kesin rivayete itimat konusunda ‘bu *mütevâtir* ve *meşhur* olan nakiller olsun ki itikad tespit edilebilsin’ dediğine yer verdiği görülmektedir. (et-Türkî, h. 648: 228a)

Menkubers de, diğer Hanefî âlimler gibi haber-i vahidi, Kur'an'a, *mütevâtir* ve *meşhur* habere arz edileceğini, bu arzdıan sonra ancak sıhhatinin tespit edilebileceğini ilke olarak benimsediği görülmektedir. Bununla birlikte Menkubers aştığıdaki değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Kadı Ebû Yûsuf Hz. Peygamber'den nakille “*Benden hadis rivayet edildiğinde Allah'ın kitabına arz edin uygun olursa alın, muhalefet ederse onu reddedin*” (Rebi b. Habib, 1415, 136) rivayeti sıhhat açısından Hanefî âlimlere göre *sahih*dir. Ancak Kadı Zeyd ed-Debbûsî, *Kitabu Edilleti 'ş-şer'* adlı eserinde bu hadisin Hz. Peygamber'e isnadını tenkit etmiş olsa da haberini vahidin kitap ve *meşhur* sünnete arz edilmesine delil alan fakihler yanında *sahih*dir. Çünkü Kur'an delillerin aslıdır. Tahkik ehli haberleri Allah'ın kitabına, *mütevâtir* sünnete ve *meşhur* rivayetlere arz ederler.” (et-Türkî, 648: 209a)

Menkubers buna ilaveten şu açıklamayı yapmaktadır: Hz. Peygamberden nakledilen birçok hadis nakledildi. Selef şeriatı korumak için çok gayret etti. Hadisleri kitaba ve *mütevâtir* sünnete arz etti, dinin asıllarına ve ümmetin icma ettiği şeylere arz etti ve usule aykırı rivayetleri reddetti. Hafızlar uydurma kitapları derleyen eserler yazdı. Bazı zındık ve yalancılar Hz. Peygamber'e binden fazla yalan isnad ettiklerini ifade ettiler. (et-Türkî, h. 648: 207 b)

Menkubers insanların hadisler uydurması sebebiyle, âlimlerin bilmediği hadislerin delil alınmaması gerektiğini ve maruf haberlere ve Hulefa-i Râşidin'in sünnetine uygun olması gerektiğini şu şekilde dile getirmektedir. Kadı Ebu'l-Âlâ-i *Kitabu'l-'itikad* adlı eserinde Ebû Hüreyre'den nakille Hz. Peygamber'in şöyle dediği nakledildi: سيكون آخر الزمان ناس من أمتي محدثونكم بمالم تسعمه أنتم ولا أبانكم وإياكم وإياهم “*Ahir zamanda bazı insanlar gelecek sizin ve babalarınızın duymadıkları hadisler nakledecekler. Size ve onlara bu yeter.*” Ayrıca Irbad b. Sâriye “gelecekte bidatlerin çoğalacağı, Hulefâ-i Raşid'inin sünnetine uymak” gerektiğine dair haber nakletti.” (et-Türkî, h. 648: 208a)

Mütevâtir Haber

Menkubers'e göre, Mucizesi sebebiyle Hz. Peygamber'i gören ve inanan kişinin verdiği haber kesin bilgidir. Peygamberi görmeyenler için yalan söylemesi mümkün olmayan topluluktan tevatüren gelen haber kesin bilgi ifade eder.(Türkî, h. 648: 204)

Menkubers, *mütevâtir* haberi selefın sahabiden bir topluğun naklettiği ve amel ettiği rivayet olarak görmektedir. Onun bu konuda el-Hasen (el Basrî)'nin yetmiş sahabinin naklettiği "mestler üzerine mest ettiklerine" dair haberi *mütevâtir*dir demektir. Burada yalan söylemesi mümkün olmayan topluluğun haberini yetmiş sayısını zikrederek hadis ilminde de bazı usul âlimlerinin *mütevâtir* haberde zikrettiği sayıya işaret ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu *mütevâtir* haberin kabulünde nakleden sahabinin amel etmesini şart koştuğu da görülmektedir. Aslında onun bu son yaklaşımı ikinci asır Ebû Hanife ve öğrencilerinin de yaklaşımıdır. (Tuzcu, 2014, 74-80)

Menkubers, Henefî Kadı Ebû Hafs el-Gaznevî'nin de fıkhi konularda da sahabenin ameline uygun *mütevâtir* haberi delil aldığı ifade etmektedir. Örnek olarak Hasan-ı Basrî'den de nakledildiği üzere Bedir savaşına katılmış yetmiş sahabinin Hz. Peygamber'in mestlerine mest ettiğini gördüklerini ve vefatına kadar bu sünneti devam ettirdiğini haber verdiklerini nakletmektedir. Menkubers ilaveten şu açıklamayı yapmaktadır: "Ebu Hasen el-Kerhî de bu sebeple mestler üzerine mesti kabul etmeyen küfründen korkarım demiştir. Zira abdest ayetinde başlarınıza mesh edin "ve ercülüküm" şeklinde lamın fethasıyla okuyarak "ayaklarınızı yıkayın" ya da "ve ercülüküm" lamın kesrası ile mest edin şekilde de okunmuştur. Burada *mütevâtir* haber ve sünnetin mest üzerine meshin ve çıplak ayakların yıkanması hükmü açıklanmış olmasıyla, iki farklı kıraatin hükmünü bu *mütevâtir* haber tahsis etmiştir demektir. Bazı bidatçiler bundan kaçındılar ve farklı kıraat hükmünü, *mütevâtir* haber ve selefın içtihadında icması seviyesine çıkardılar ve usule dâhil ettiler. Bu sebeple Ebû Hanife ve öğrencileri, akaidin tafsilatı içinde bu konuya yer verdiler." (et-Türkî, h. 648: 228a-228b-229a)

Ayrıca Menkubers, İslam cemaatinden ayrılmanın İslam'a yüz çevirmek olacağını temellendirirken delil olarak zikrettiği Hz. Peygamber (sav) "*Ümmetim delalet üzerine birleşmez*" (İbn Mâce, 1992, 2:1303) rivayetinin *mütevâtir* olduğunu ifade etmektedir. Bu rivayeti teyit eden diğer bir rivayette şudur. Hz. Peygamber (sav) "*Kim İslam toplundan bir karış uzaklaşırsa boynundan İslam'ı çıkarmış olur.*" (Ma'mer b. Raşid, 1413, 11: 340)

Mütevâtir haberin itikatta delil olduğu konusunda Menkubers, İmam Matürîdî'nin şöyle dediğini nakletmektedir: "Hz. Peygamber'in bütün insanlığa gönderildiğine kendisinden nakledilen *mütevâtir* haber "*Bütün insanlığa gönderildim*" delildir." (et-Türkî, h. 648, 44b) Menkubers ayrıca bu konuda şefaatin büyük günah sahiplerine olacağını *mütevâtir* hadis ile temellendirmektedir. O, Hz. Peygamber'den "*Şefaetim ümmetimin büyük günah işleyenlerinedir*" (Tirmizî, 1992, 4: 625) haberi *mütevâtir* ve *meşhur* sünnet olup (et-Türkî, h. 648, 189a-222a-222b) delildir demektir. Onun *mütevâtir* haberle temellendirdiği kabir azabı ve Hz. Peygamber'in dünyada cennet ve cehennemi gördüğü haberleri de bu kabildendir. Kabir azabı ve Münker-Nekir meleklerinin sorgulaması konusunda da *mütevâtir* haber varit olmuştur. (et-Türkî, h. 648:131b). Hz. Peygamber'e ehline hazırlanan cennet ve cehennem gösterildiğine dair haber *mütevâtir*dir. (et-Türkî, h. 648: 236a)

Müstefiz-Mütevâtir Haber

Menkubers *müstefiz* kavramını yaygın haber; *mütevâtir* anlamında kullandığı görülmektedir. O Kiramen kâtibin meleklerinin iyilik ve kötülüğü yazdığına dair ayetlere yer verdikten sonra bu husus "her ruhun bir ölüm meleğinin olduğu" *müstefiz-mütevâtir* haberle sabittir demektir.(et-Türkî, h. 648,131a) Diğer bir örnekte de "büyük günah sahiplerinin

azap olacağı ve Hz. Peygamber'in onlara şefaah edileceği *müstefiz* hadisle haber verildi" demektir. (et-Türkî, H. 648, 213b) Menkubers, *müstefiz* kavramını topluluk haberi anlamında kullandığı görülmektedir.

Menkubers'in, Mutezile'nin Kuran'ın mahlûk olduğu iddiasını reddetmede *müstefiz* haberi delil aldığı görülmektedir. Menkubers, Mutezile'den nakille şöyle demektir: "Allah, Kur'an'ı Hz. Peygamber zamanında ifade etti ancak ayetlerde 'Âdem isyan etti', 'İbrahim Rabbim bu beldeyi emin kıl dedi', 'Firavun, Musa'nın asa ile karşılaşınca yalandı ve asi oldu, sırt döndü ve kaçtı biz onları topladık ve şöyle dedik' ayetlerinde Peygamberlerin ifadesinde de mazi sığasında kullanılmaktadır. Aksi durumda Allah'a yalan isnad edilmiş olur" dediler. Buna karşılık Seyfulhak en-Nesefî (ö. 508/1115) *Usûl* adlı eserinde *müstefiz* bir haberle Hz. Peygamber'in şöyle dediği nakledilmektedir: "Kıyametin kopmasının şartlarından biri de Irak'ın (zekât olarak vermekte olduğu) kafız (Iraklıların ölçüğü) ve dirhemleri, Şam'ın irdebb'inden (Mısırlıların ölçüğünden-vermekten, vazgeçecek olmalarıdır." (Müslim, 1992, 3:2220; Ebû Dâvud, 1992, 3: 426; Nesefî,1992-1993, 1:296.) Hz. Peygamber bu sözü altı yüz elli yıl önce söyledi. Bu söylediğinde Hz. Peygamber doğru mu yalancı mı? Şayet doğru iseler gaipte olanın kabulü mazi sığası ile ifade edilemeyeceği iddia sahipleri, delillerini iptal ederler. Yalanlar ise küfre girerler, (et-Türkî, 648: 151b) demektir.

Meşhur Haber

Menkubers kader konusunda semiyata dair delil olarak ayet yanında *meşhur* hadislerin de delil alınacağını ifade etmektedir. Buna dair Seyfulhak, *Tebşiratu'l-edille* adlı eserinde kader konusunda Hz. Peygamber'den *meşhur* bir hadiste şöyle rivayet etti: "*Hayır ve şer Allah'tandır.*" (Mâtürîdî, 1979, 307; 92-1993, 2: 761777;et-Türkî, h. 648: 118b) diyerek *meşhur* haberi topluluğun haberi gördüğü anlaşılmaktadır. Menkubers diğer bir *meşhur* haber ile Kevser havuzunun ölçüsünü verdiği görülmektedir. Hz. Peygamber'(sav)'den Kevser havuzunun büyüklüğü San'a'dan Eyle'ye kadar büyük ve pınarları gökteki yıldızlar kadardır" dediği *meşhur* haberdur.(et-Türkî, h. 648: 189b). Menkubers bu konuda *meşhur* haber olarak şu rivayeti de naklettiği görülür. "Bir adam 'ben ahirette neredeyim?' dedi. Hz. Peygamber '*cehennemdesin*' dedi. Bir başkası 'benim babam kim?' dedi. Hz. Peygamber '*filan*' dedi ve '*bu mekânda bana ne sorarsanız sorun cevap verebilirim*' dedi. Hz. Ömer Hz. Peygamber'in önünde diz çöktü ve Allah'ın muaf tuttuğundan bizi muaf tut dedi. Ayrıca Menkubers Hz. Peygamber'e Beni Temim'den gelen heyete müjde sizlere dedi onlar cevap vermedi. Arkasından Yemenliler geldi onlar müjdesini sordular. Hz. Peygamber onların dinde fakih olacaklarını müjdesi de" *meşhur* bir haberdur, (et-Türkî, h. 648: 209 b) denmektedir.

Menkubers'in Ehl-i Sünnetin Mu'tezile arasında tartışmalarında hayır ve şerri Allah'ın yarattığına delil aldığı haberin *meşhur* olduğunu dile getirmektedir. Bu durum onun itikadi bir konuda meşhur haberi delil aldığı ve topluluk haberi arasında gördüğüne işaret etmektedir.

Maruf Haber

Menkubers, "Mutezile'nin bir insanın iki eceli vardır; biri vakti gelince ölmesi diğeri öldürülmesidir" görüşü batıldır. Çünkü Allah insanın eceli ne bir saat ileri ne de bir saat geri kalır ayetine muhaliftir. *Maruf* hadiste "*Anne karnında cenin oluşumu sırasında Allah bir meleğe emreder ve ceninin alnına rızkı ve eceli, saadet ve şekavet hali yazılır*" bilgisi nakledilmektedir" demektir. (et-Türkî, h. 648: 119a) Menkubers İslam düşüncesinin temellendirmede *mütevâtir*, *müstefiz mütevâtir*, *meşhur* ve *maruf* ıstılahlarını topluluk haberleri için kullanılmaktadır.

Sahih Haber

Menkubers, azat edilmek üzere getirilen siyahi bir cariyeye Hz. Peygamber, Allah'ı sorunca cariyeye semayı gösterdi. Hz. Peygamber'in bu cevabı sebebiyle cariyeye için "Azat et o

müminedir” dediği nakledilmektedir. (Malik, 1992, 2: 776-777; Mâtürîdî, h.1331, 18) Biz bu konuda kitaba Hz. Peygamber’den meşhur sünnete uyarız, bu konuda kıyasa gidilmez. Âlimlerin ihtilafsız güvendiği haberi vahit üzerine itikat bina edilir. Allah’ın isim ve sıfatları tevfiği olup bu hususta Hz. Peygamber’den birçok hadis nakledildi. Selef şeriatı korumak için çok gayret etti. Haberleri tespitite kitaba ve mütevatir sünnete arz etti, dinin asıllarına ve ümmetin icma ettiği şeylere arz etti ve usule aykırı rivayetleri reddetti. Hafızlar, uydurma kitapları derleyen eserlerinde bazı zındık ve yalancılardan Hz. Peygamber’e binden fazla yalan isnad ettiklerini ifade ettiklerini yazdı. (et-Türkî, h. 648: 207 b).

Menkubers, Mutezilenin “Hz. Peygamber’den gelen her *sahih* hadis onun sözü olup ve anlamı da kastettiği gibidir” sözüne gelince; bu onların ru’yet konusunda gelen hadislerin sıhhatini kabul ettiklerini ifade etmektedir. Mucize sahibi Peygamberler’in sözüne itikat vaciptir. Bu konuları örnek ve mukayese ile tevil doğru değildir, demektir. (et-Türkî, 648: 153b-154a) Menkubers haberin sıhhatinde ümmetin icma’nın delil olmasını da haberle temellendirmektedir. Bu haberler şunlardır: Hz. Peygamber’den “*Ümmetim dalalet üzere icma etmez*” (Dârimi, 1412/2000, 1:200) ve ikinci rivayette “*İslam toplumunun icma ettiği görüşten bir kişinin ayrılmasını, İslam ipini boynundan çıkarmak ve azaba müstahak olmaktır*” (et-Türkî, h. 648:, 38b). Son rivayette Halid b. Vehbân hali meçhul olan bir ravidir. (Ahmed b. Hanbel, 1421/2001, 35: 445)

İsnad Kullanımı

Menkubers, rüyetullah ve Cebrail hadisini nakilde rivayetlerin tariklerini, rivayet lafızlarıyla isnadlı olarak naklettiği görülmektedir.

eş-Şeyh Eminüddin Ebû Said Şeref b. Ebî Ebî Sa’d b. İbrahim İbn Sicistanî Bağdâdî, Şeyh Ebû Yasir Abdullah b. Muhammed el-Berdânî, Kadı Ebu’l-Muzaffer Hennad b. İbrahim b. Nasr en-Nesefî cami de 456 yılında, Ebu’l-Kasım Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Huzâî, Ebu Muhammed Abdullah b. Yakub b. Huzeyme b. Hasan b. İsa el-Buhârî, Reca b. Abdillan en-Neşhelî, Salik b. İbrahim el-Belhî, Hammad b. Ebî Hanife b. Numan b. Sabit, Halid, İbn Ebî Hazım Cerir b. Abdillan isnadıyla Rasülüllah şöyle buyurdu: “*Sizler kıyamet günü Rabbinizi dolunaylı gecede ayı gördüğünüz gibi göreceksiniz. Onu görme hususunda üst üste sıkışıp birbirinizin üzerine yığılmayacaksınız. Artık güneş doğmazdan önce ve batmazdan önce hiçbir namazı yani sabah ve ikindi hususunda kendinize galebe çaldırmamak için elinizden geleni yapın.*” (et-Türkî, h. 648: 154a-154b; Mâtürîdî, 1979, 80; Nesefî, 1992-1993, 1: 161; Buhârî, 1992, 1: 138, 143 8: 178; Müslim, 1992, 1: 439).

Abdunnasırî, Ebu Said Ebul Hasen Ali b. Ebî Said, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Ebû Abdullah el-Mevsilî, Muhammed b. Ömer b. Selim, Ali b. Fadl et-Tahir, Hennad, Ebu Harun en-Nesaburî, Ebu’l-Fadl el-Carûdî, Hibetullah b. Hasen et-Taberî, Ebu Abdillan es-Sûrî, Ebu Bekr el-Hatib el- Hafız ve hafızlardan Sahih’lerinde Ebû Hanife’ye isnadlı bir şekilde Hz. Peygamber’den naklettiler.

Ebû Yûsuf Yakub b. İbrahim, Hz. Peygamber’den isnadlı şekilde rivayeti nakletmektedir. Ebul Âlâî Said *Kitabul itikat* adlı eserinde Bişr b. Velid’den biz Ebû Yusuf’un meclisinde iken Bişr el-Meresi içeri girdi. Ebû Yûsuf bize İsmail b. Kays, Cerir’den Hz. Peygamber’den aşağıdaki rivayeti nakletti: “*Dolunaylı gecede ayı gördüğümüz gibi hiç engel olmadan Rabbinizi göreceksiniz.*” Ebû Yûsuf vallahi ben bu hadise inanıyorum, senin ashabın da inkâr ediyor dedi. (et-Türkî, h. 648: 154b-155a).

Menkubers yukardaki rivayeti tarikleri ve isnadlı olarak naklettikten sonra şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Ebû Yûsuf iman lafzını rüyet hadisi ile birleştirdi. Allah’a yemin ederek bu hadisin Hz. Peygamber’den sabit olduğunu ifade etti. Çünkü itikat kesin

bilgi üzerine bina edilir. Kesin bilgi de Kur'an, *mütevâtir* ve *meşhur* haberdur. Selef bu haberi kabulde icma etmiştir." (et-Türkî, h. 648: 155a).

Ebu Mutî' el-Hakem b. Abdillâh *Kitabu'l-fıkhu'l-ekber*'inde Ebû Hanife'den nakille bana imandan haber ver dedim. Alkame b. Mersed, Yahya b. Ya'mer, Abdullâh b. Ömer'e bana dinden haber ver dedim. Elimden tuttu Bedir Harbi'nde bulunan birinin yanına getirdi. Bu adam bizim yanımızda iken badiyeden sandığımız güzel yüzlü bir adam Hz. Peygamber'in huzuruna çıka geldi. Abdullâh b. Ömer daha sonra Cibril hadisini rivayetini nakletmektedir. Menkubers Cebrail hadisinin bütün tarikleri ile metin farklılıklarını rivayet ettiği görülmektedir.(et-Türkî 219a-219b -220a-220b).

Sonuç olarak Menkubers b. Yalınkılıç'ın hadisleri kullanımında Hanefî geleneğin metodunu kullandığı görülmektedir. Hanefî âlimler de yöntem olarak topluluk haberini *meşhur* geri kalanı garip olarak nitelendirmektedir. *Meşhuru* kendi içinde *Mütevâtir*, *meşhur*, *maruf* ve yaygın haber anlamında *müstefiz* kavramlarını kullandıkları görülmektedir.

İslam İnancını Temellendirmede Hadisleri Kullanımı ve Yorumu

Menkubers, İslam inancını temellendirmede hadisleri delil olarak kullanmakta, değerlendirmekte ve bazı şerhler yapmaktadır. Allah'ın sıfatları, nübüvvet ve mucize, hasaisü'n-nebi, iman ve İslam anlayışı, müminin imanı, İslam toplumunu tasavvuru, cihada bakış, kader ve insanın fiilleri ve imamet konusunda İslam inanç felsefesini hadislerle temellendirmekte Ehlisünnet ve özelde Hanefî Mâtürîdî geleneğin bakış açısını yansıtan yorumlar yapmakta ve teyit için bu gelenekten kaynaklara atıflar yapmaktadır.

Allah'ın Sıfatları

Müteşabih haberi anlama konusunda da Kitap ve *mütevâtir* haberde Allah'ın muradını anlamada müşabehet varsa; Allah ve resulü ne ifade etti ise ona inanır ve Allah'ı, yaratıklara teşbihten kaçınır. (et-Türkî, h. 648: 158 a)

Menkubers, Müteşabih ayetlere "*elimle yarattım gözümün önünde yetişesin diye*" (Taha, 20/39). ve "*Rahman arşa istiva etti*" (Taha, 20/4). müteşabih hadislere de "*sadaka Rahmanın eline konulmuş gibidir, onu sizin tayı büyüüttüğünüz gibi büyütür*" (Nesefî, 1992-1993, 1: 121-132; Dârimî, 1992, 1: 332) Buhârî, 1992, 8: 179-180). ve "*Rahman cehennem üzerine basar*" (Nesefî, 1992-1993:1, 121, 132; Buhârî, 1992: 7:225,8: 168,186-187) haberlerini örnek vermektedir. (et-Türkî, h. 648: 167b).

Mutezile'nin, "müteşabih olan ayet ya da *mütevâtir* hadis Allah'ın kıdem sıfatına ve ilim gerektiren hikmetli naslara muhalif olmayacak şekilde kabulünün vaciptir" dediklerine değinen Menkubers, "Mutezile'nin âlemden bir şeyin sıfatlarıyla Allah'ın sıfatlarını mukayese etmesi ve tevile yönelmesi doğru değildir", demektedir. (Türkî, h. 648: 155b).

H. Peygamber'in Mucizeleri

Menkubers nübüvvet anlayışını da Hz. Peygamber'e ait mucizeleri Eimmetül-Hüdâ ve A'lâmü'l-Verâ (Mâtürîdî'nin) kitabından aşağıdaki şekilde nakletmekte ve haberlerle temellendirmektedir:

Mekke ehli Hz. Peygamber'den nübüvvetine delil istediklerinde parmağı ile işaret etti ay iki parçaya ayrıldı ve dağın üzerinde durdu. O onlara bakınız, bakınız dedi (Tayalisî,1999: 1: 204; Abdurrezzâk, 1403: 3: 193; Ahmed b. Hanbel, 1995: 4: 198, 4: 228, Buhârî, 1422: 4: 206, 207; Müslim, ts.: 4: 2158).

1. Kuru hurma kütüğünün inlemesi. Hz. Peygamber hutbe verdiği kuru bir hurma kütüğüne yaslanırdı. Ona minber yapılıncadan ondan ayrılıp minbere yönelince mescitte cemaatin duyacağı şekilde doğum yapacak devenin inlemesi gibi inledi nerede ise ikiye bölünecekti.

Ancak Hz. Peygamber minberden inip onu kucakladığında sesini kesti. (Şafî, 1400: 1: 64; Abdurrezzâk, 1403: 3: 185-186; İbn Ebî Şeybe, 1997, 1: 81-223; Buhârî, 1422, 2: 9; 4: 195; 7: 101).

2. Hz. Peygamber'in elinde çakıl taşları keklik gibi tesbih etti (Ebû Yalâ, 1990, 5: 144; Zehebî, 1993, 1: 352).

3. Hz. Peygamber ağacı çağırduğunda ağacın ona itaat etmesi (İbn İshak;259; Darimî, 2000:1: 166; Müslim, ts., 4: 2306; İbn Mâce, 2009, 1: 224).

4. Kertenkelenin nübüvvetine şehadeti. (Beyhâkî,1401, 1: 289).

5. Kurdun nübüvvetine şehadeti.

6. Devenin ona şikâyeti.

7. Kızıartılmış koyunun ona (zehirli) olduğunu haber vermesi. (Matürîdî, 2005,8: 432)

8. Parmaklarının arasından defalarca su fişkırması. Hudeybiye ve Tebük seferlerinde bir defa yerden bir defada kovada parmakları arasında fişkırdığına ordunun şehadeti yanında otuz binden fazla askerin, on bin atın ve on iki bin devenin sulandığı ve yanlarındaki kapları doldurdukları haberi delildir. (Mamer b. Raşid, 1403, 11:276; Tayâlisî, 1999, 3: 294; Ahmed b. Hanbel, 1995, 3:42, 309; 4: 42, 242; Buhârî, 1422, 1:51; 5: 122, 7:114; Müslim, ts., 4: 1783, 2307)

9. Hz. Peygamber'in az bir ekmek kırıntısını bir sahabi gömleğine koyup avuçlarıyla nefere veriyor onlar da azık torbalarını doldurduktan sonra başlangıçta olduğu gibi kalması.(Ebu Ya'lâ, 1984, 1: 99).

10. Hz. Peygamber Huneyn Savaş'ında yerden bir avuç toprak alıyor yirmi bin düşman ordusunun üstüne doğru fırlatıyor ve *şehati'l-vücu*h "Allah yüzünüzü kara etsin" diyor, düşman ordusunun her neferin gözlerine kumlar giriyor ve bunlar da sahabe tarafından öldürülüyorlardı. Menkubers yukarıda verilen "bu ve benzeri haberler *mütevâtiren* gelmiş kesin ilim ifade ederler" demektir. (Tayâlisî, 1999, 2: 712; İbn Ebî Şeybe, 1409, 7: 398, 419; Ahmed b. Hanbel, 1995, 3: 229, 459)

11. Menkubers Hz. Peygamber'in en büyük mucizesi kıyamete kadar baki olan Kur'an'dır. İnsan ve cinlerin Kur'an'ın bir suresinin mislini getiremeyecek olmalarıdır, (İsrâ 17/88) demektir (Et-Türkî, h. 648:, 13b- 136a).

Allah Hz. Peygamber hakkında "Muhammed sizden birisinin babası değil, o Allah'ın Rasülü ve peygamberlerin sonuncusudur" (Ahzab 33/40) demiştir. Hz. Peygamber de bu ayeti teyit anlamında "kendisinin son peygamber olduğunu" (Taberî, ts., 3: 318) ifade etmiştir. (et-Türkî, 648-649: 138a) ve ayrıca Hz. Peygamber "Ben, insanların ölümden sonra kıyamette ilk dirilteneim" (Tayalisi, 1999, 4: 430) dediğini (et-Türkî, h. 648: 138b) haber vermektedir.

12. Hz. Peygamber İsrâ gecesinde Kudüs'e gittiğini ifade edince; Mekke Müşrikleri o Beyti Makdis'e gitmiş bir değil ona Beyti Makdis'ten ve kervanımızdan soralım dediler. Hz. Peygamber, sormaları üzerine onların kervanın durumunu izah etti. Onun haber verdiği şekilde kervan Mekke'ye ulaştı. Beyti Makdis'ten sorduklarında Cebrail Beyti Makdis'le Hz. Peygamber arasındaki mesafeyi kaldırdı. Böylece Hz. Peygamber de onların sorularına cevap verdi. Menkubers isra ve mirac hakkında şunları söylemektedir: "Hz. Peygamber'in miraçta bedenen ve uyanık şekilde semaya yükseldiğini Allah, onu yükselttiği kadar yükseltti, İkrâm edeceklerini etti ve vahiy edecekleri de vahiy ettiği (Ebû Yala, 1407, 1: 42), dediği haberlerde nakledilmektedir. Kadı el-İmam Ebû Hafs el-Gaznevî de Necm suresinin tefsirinde de 'Hz. Peygamber uyanık ve bedenle semaya yükseldiği *mütevâtir* haberle sabittir demektir.'"(et-

Türkî h. 648: 189 a) Menkubers kendi görüşünü teyit anlamında Hanefi Matürîdî gelenekten âlimlerin görüşlerini teyit için zikrettiği görülmektedir.

13. Hz. Peygamber amcası Ebû Talib'e "bir kelime söyle ki Allah katında benim sana bir delilim olsun. Delilim de "Allah'tan başka ilah yoktur ifadesidir" dedi. Hz. Peygamber tevhit konusunda Mekkelilere "Sizden öyle bir kelime söylemenizi istiyorum ki Araplar size boyun eğsin itaat etsin, acemler de size cizye versin" dedi. Onlar da o nedir dediler. Hz. "Allah'tan başka ilah yoktur" deyiniz buyurdu. Ümmetin Firavunu Ebu Cehil "Allah'ı birlemek mi istiyorsun bu ne tuhaf şey!" dedi. Yine Hz. Peygamber (sav) " Allah'tan başka ilah yoktur deyinceye ve benim de onun elçisi olduğuma şahitlik edinceye karada savaşmakla emir olundum. İnsanlar bu kelimeyi dediklerinde canlarını ve mallarını korurlar ancak İslam'ın hakkı hariç" haberi *mütevâtiren* nakledilmiştir. (et-Türkî, h. 648: 45a; Mâtürîdî, 1979, 343; Buhârî, 1992, 1: 11; Müslim 1992, 1: 53)

Menkubers'e göre nübüvete beş haber türü delildir. Bunlardan birincisi Hz. Peygamber'in okuryazar olmaması yanında geçmiş dinler hakkında doğru bilgisi vermesi üstelik dil de bilmediği halde dinler ve geçmiş milletler hakkında verdiği bilgilere diğer din sahibi âlimlerin onu tenkit etmemişlerdir. İkincisi kendi döneminde hadiselerle alakalı verdiği haberlerdir. Bu daha çok münafıkların kalpleri ve sırları hakkında olup Kuran ve *mütevâtir* haberle nakledilmiştir. Üçüncüsü Kuran'ın gelecekte "Rumlar galip geldi..." ayetinde olduğu vd. ayetlerde Mekke'de topluluğun hezimete uğrayacağı ve arkasını dönüp kaçacakları Bedir savaşında gerçekleşmesi geleceğe dair haberlerde zikredilenler de gelecekte gerçekleşecektir. (et-Türkî, h. 648, 257b) Dördüncüsü Hz. Peygamber'in vefatından sonrası için gerçekleşeceğini söylediği mütevâtir haberler vardır. Bu haberlerden birisi de "*Rumlarla savaşacaksınız Allah size fetih nasip edecek İranlılarla savaşacaksınız Allah size fethi nasip edecektir.*" İkinci olarak Mekkelilere "*Sizi Arab'ı yöneteceğiniz ve acemi cizye verdirecek bir kelimeye davet ediyorum*" dedi. Onlar da "o kelime nedir?" dediler: Hz. Peygamber "o kelime Allah'tan başka ilah yoktur demektir" dedi. (et-Türkî, h. 648, 257b; İbn Ebî Zemîn, 1423/2002, 4:82) Beşinci Tür haberler de Kıyamet alametleridir. Bunlar Deccal 'in çıkacağı, Hz. İsa'nın dünya semasına ineceği, güneşin batıdan doğacağı yerden bir yaratığın çıkarak insanlarla konuşacağına dair haberlerdir. Bu alametlerden sonra fasığın tövbesi kabul edilmez, kâfir küfründen dönemez. (et-Türkî, h. 648, 257b) Menkubers kıyametin alametleri arasında Deccal'in çıkışı, İsa'nın semadan nüzülü, Güneşin batıdan doğması, Dabbetü'l-Arzın çıkışını saymaktadır. Ebu'l-Hafs el-Gaznevî'ye göre bu işler semiyattan olup *mütevâtir* haber olarak, sahibu'l-vahiyden ulaştığından gelecekte gerçekleşeceğine itikat etmek vaciptir. Çünkü onun peygamberliğine delil olarak getirdiği mucizeyi görenlerden mütevâtiren gelen bu bilgiler, onun yalandan masum olmasına delildir. Kuran'ın gelecekte "Rumlar galip geldi..." ayetinde olduğu vd. ayetlerde Mekke'de topluluğun hezimete uğrayacağı ve arkasını dönüp kaçacaklarının haber verilmesi Medine döneminde Bedir savaşında gerçekleşmesi gibi geleceğe dair Hz. Peygamber'den haberler de zikredilenler de kıyametin alametleri olarak gerçekleşecektir. (et-Türkî, h. 648, 256a) Menkubers bu haberlerin geçmişte haber verilip gerçekleşmesi de Hz. Peygamber'in nübüvvetine delildir demektir.

Nebi ve Kâhin Ayrımı

el-Gaznevî Kâhinlere ve Arraf (gelecekte haber verenler)'in sünnet ve icma'ı ümmete aykırı haberlerine inanmayız. Çünkü ayette de ifade edildiği üzere "Geleceği ancak Allah bilir ve razı olduğu peygamberlere vahiyle bildirebilir." Bu konuda Hz. Peygamber'den *sahih* bir rivayette de: "*Kim bir kâhin ve gelecekte haber veren Arraf'ın söylediklerini tasdik ederse; Hz. Muhammed (sav) indirilene inkâr etmiş olur*" dedi. (et-Türkî, h. 648, 259b; Ali b. Cad, 1410/1990, 1: 289) Hz. Peygamber (sav) Allah'ın "bu benim doğru yolum ona uyun. Fraklı yollara (firka ve inançlara) uymayın bu yollar sizi farklı yollara yönlendirir ve yolundan

alıkoyar” ayetini izah sadedinde yere bir çizgi çizdi ve ondan ayrılan çizgiler çizdi. Sonra çizdiği doğru çizginin başına elini koyarak ayetin “bu benim doğru yolum ona uyun” kısmını okudu. Sonra diğer çizgiler üzerine elini koyarak “Farklı yollara uymayın sizi Allah’ın yolundan alıkoyar” kısmını okudu. Hak yolu ve şeytanın yollarını temsili olarak açıkladı. Hz. Peygamber’den “Ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacak biri cennette diğerleri cehennemde olacaklar. Orada bulunanlar, kurtulanlar kimdir? Ey Allah’ın Resülü dediler. O da: “Ben ve ashabımın yolu üzere olanlardır dedi” Bu rivayet mütevatir haberdir. (et-Türkî, h. 648, 263b) İslam toplumundan ilk ayrılan fırka Haricilerdir. Menkubers, Hariciler dışında Mutezile, Müşebbihe, Mücessime, Şia gibi fırkaların ortaya çıkmış olması; Hz. Peygamber’den *mütevâtir* olarak gelen “Yetmiş üç fırkaya ayrılacaksınız” haberi gerçekleşmiş ve bu haber de Hz. Peygamber’in nübüvvetine delil olmuştur. Sözü edilen yanlış görüşlere sapan bu fırkaların cehenneme gidecekleri de haber verilmiştir. (et-Türkî, h. 648, 264b).

H. Peygamber’in Özellikleri

1. Seyyidül-enbiya olması. Hz. Peygamber “Övünme değil ben Âdemoğlunun seyidiyim. Yeryüzünde (kıyametten sonra) ilk yaratılan benim. , ben ilk şefaath edilen ve şefaath edenim” İnsanlara kıyamet günü şefaath hakkında gelen hadiste Hz. Peygamber’in “o makam bana ait” dedi. (Dârimi, 1412/2000, 1:200) Bu sebeple Hz. Peygamber *Seyyidü’l-Enbiya* olması hasisi arasında zikredilmektedir. (et-Türkî, h.648: 139a, 139b)

2. Habibullah olması: İbrahim as. Halilullah, Musa as. Kelimullah, İsa as. Ruhulllah ve kelimetuhu olduğu gibi Hz. Peygamber de icma ile gelen haberlerde habibullahtır. (et-Türkî, 648: 140a)

3. Hz. Peygamber insanların ve cinlerin tamamına resul gönderilmiştir. Bu konuda rivayetlerde Hz. Peygambere bir grup cinin İslam’ı talim için geldiğini ve onlara Rahman suresini öğrettiğini haber vermektedir. Kur’an’da cin suresinde bu teyit edilmektedir. (et-Türkî, h. 648: 141a)

İman ve İslam Birdir

İman ve İslam aynı şeydir. Çünkü amel imanın gereklerindedir. Buna Cebrail hadisi delildir. Cebrail Hz. Peygamber’e iman nedir? diye sordu. O da Allah’a, meleklerine, kitaplarına, resullerine, ahiret gününe, kader; hayır ve şerrin Allah’tan olduğuna iman etmendirdedi. Cebrail İslam’dan sorduğunda Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: Allah’tan başka ilah olmadığına Hz. Muhammed onun kulu ve resulü olduğuna iman şahitlik etmen, namaz kılman, zekât vermen, Ramazan orucunu tutman ve güç yetirenin Allah’ın evini tavaf etmendirdir. İslam’da iki şahadet imandan olup gerisi de imanın gereklerindedir. Çünkü Allah’ın varlığına ve birliğine ve Hz. Muhammed’in onun kulu ve elçisi olduğuna inanmak imandır. *Meşhur mütevatir* hadis de bunu teyit eder ve açıktır. O da Hz. Peygamber’in: “Allah’tan başka ilah yoktur deyinceye ve benim de onun elçisi olduğuma şahitlik edinceye karada savaşmakla emir olundum. İnsanlar bu kelimeyi dediklerinde canlarını ve mallarını korurlar ancak İslam’ın hakkı hariç” haberi mütevatiren nakledilmiştir. (Et-Türkî, h. 648: 158 b; Mâtürîdî, 1979, 343; Buhârî, 1992, 1: 11; Müslim1992, 1: 53) Menkubers rivayette geçen *إلا بحقها* ifadesinden kastedilen dinden dönmek ve kısas gerektiren hususlardır şeklinde rivayeti şerh ettiği görülmektedir. (et-Türkî, h. 648, 225a) Menkubers, Mutezileden el-Ka’bi’nin *فمن يرد الله ان يهديه شرح صدره الاسلام* ayetini Allah’a iman edene taati yapabilecek bir letaif verilir, kâfire itaat edebilmek kalbine ağır gelir şeklinde tevil eder. Seyfulhak bu tevil ayeti tahrif olur, burada teville yer yoktur demektedir. (et-Türkî, h. 648:122 b) Menkubers, İnsan İslâm’ı tespit ederse, Allah kalbini kendine itaate açar (et-Türkî, h. 648: 129 b) demektedir. Mutezile, kulun iman fiilinde verilen letaif ile kendi fiilini yarattığına delil olacak şekilde ayeti yorumlarken, Mâtürîdî insan iman etmeye teşebbüste karar kılrsa da, gelenekte bunu fiil olarak yapmasında Allah muktedir kılacağı dile getirilmiştir. Ayrıca Seyfulhak *Tebsıratu’l-*

edille'sinde Sa'd b. Ebî Vakkas'tan Nebi (sav)'in şöyle dediğini nakletmektedir: “Kimde dört şey olursa o mümindir. Bunlar; Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim Allah'ın Rasülü olduğuma şahitlik, ölümden sonra dirilmeye, hayır ve şer kaderin Allah'tan olduğuna iman ederse mümindir. Kim de bunlardan üç şey ile gelir, bir şeyde şهادetini gizlerse küfre düşer” (Buharî, ts: 1, 326; Neseî, 1992-1993, 2: 717; Dolâbî, 1421/2000: 3, 977; Lâlekâî, 2003/1423: 4: 687) dediğini haber verdi. (et-Türkî, h. 648: 118b). Rivayeti Menkubers'ten önce yaşamış olan Lalekâî (ö. 418/1027) akide şerhinde nakletmektedir.

Mümin İmanı

Menkubers iman sahibinin havf ve reca arasında olması gerektiğini haberle temellendirmektedir. Kadı Ebû Yûsuf, Hz. Peygamber'den (sav): *لو وزن خوف المؤمن ورجاه لا عدل*: “Müminin korku ve ümidi tartılsa eşit olur” dedi. Hz. Peygamber (sav) “Ben Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed'in onun kulu ve resulüdür deyincede kadar insanlarla kılıçla cihat etmekle emredildim” dedi. Bunu diyen kimse küfürle itham edilemez. (et-Türkî, h. 648, 215a).

İman kalp ile tasdik dil ile ikrar Allah'tan indirilene ve Hz. Peygamber'den *sahih* haberle nakledilenlere inanmaktır. (et-Türkî, h. 648, 215b) İman artıp eksilmediğini Hz. Peygamber'den nakledilen aşağıdaki haberle temellendirmektedir: *لا فضل لعربي علي عجمي ولا لا فضل لعربي علي عجمي ولا لا يبيض علي اسود الا بالتقوي* “Arab'ın aceme üstünlüğü yoktur üstünlük ancak tava iledir.” (et-Türkî, h. 648, 217 a) Bu *meşhur mütevatir* haberin tariklerinde bazı takdim tehir olsa da mana aynıdır. (et-Türkî 2017b). Müşrikler Uhud günü “bizim Hübelimiz sizin neyiniz var” diye nida ettiklerinde Hz. Peygamber (sav) şöyle cevap veriniz dedi: “الله مولانا ولا مولي للكافرين” “Allah bizim yardımcımızdır, kâfirlerin değil.” Menkubers “bu rivayette kastedilen Allah bize yardım eder, bizi zafere ulaştırır işlerimizi düzene koyar anlamındadır. Ayrıca bu hadis Hz. Peygamber (sav)'in nübüvvetinin delillerindedir. Bu ifadeyi müminlerin zaaf ve korku anlarında demelerini Hz. Peygamber emretmektedir. Müslümanlardan bazılarının Hz. Peygamber'in emrinde münakaşa etmeleri ve uymamaları sebebiyle hezimete uğradılar ve savaşta bir çok kayıpla denendiler. (et-Türkî, h. 648, 223 a.).

Bu konuda Müslümanların işinin akıbeti konusunda ~~Müslümanlara~~ Allah'ın yardımı olduğuna haberler vardır. Bir dostu Ebu Bekir ile çıkmak zorunda kaldığı Mekke'ye on bin savaşçı ile fethetmiştir. (et-Türkî, h. 648, 223a).

İslam Toplumu

Menkubers, Ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacak biri cennette diğerleri cehennemde olacaklar. Orada bulunanlar onlar kimdir ey Allah'ın Rasülü dediler. O da: “Ben ve ashabımın yolu üzere olanlar” dedi. Bu haberi doğrulayan Sevad-ı azam “Kim İslam'dan bir karış ayrılırsa boynundan İslam halkası düşer” rivayetini de doğruladı. Yine *mütevatir* olarak gelen haberde Hz. Peygamber “Ümmetim delâlet üzere toplanmaz dedi. (et-Türkî, 648: 149b) Cemaatten ayrılmayı yasaklayıp gruplar oluşturmayı yasaklayan bölümde Hz. Peygamber'den nakille *يد الله علي الجماعة ومن شذ شذ في النار* “Allah'ın destek ve rahmeti yardımı cemaatedir, kim ayrılıp bir farklı grupta ayrılırsa o da cehennemdedir” sözünü delil almaktadır. (et-Türkî, h. 648, 259a). Hz. Peygamber'in ümmetinin gelecekte tefrikaya düşecekleri ve biri dışında kalan fırkaların sapıtacaklarını haber verdi. Kurtulan firkanın kim olduğunu sorduklarında ben ve ashabımın itikat ve amelinde olandır dediği *mütevatir* haberle nakledilmiştir. (et-Türkî, h. 648, 260b).

Cihat İslam'ı Tebliğdir

Menkubers, Hz. Peygamber'in özelliklerinden biri cihat olup; İslam dinini tebliğ etmektir, demektedir. O bu görüşünü haberle temellendirmektedir. Hz. Peygamber (sav) cihadın tebliği olması konusunda şöyle buyurmuştur: *الجهاد ماض منذ بعثني الله حتي يقاتل أخر أمتي*

الدجال “Cihat gönderildiğim günden ümmetimin Deccalla savaşına kadar farz kılınmıştır” sözü de İslam’ın tebliğ kıyamete kadar devam edecektir, (et-Türkî h. 648, 229b) demiştir.

Kader ve İnsanın fiili

Menkubers, Seyfulhak, Semerkand âlimleri ve Ebû Mansur el-Matürîdî’nin görüşü Allah’ın meşiet ve kaderinin aynı şey olduğunu (et-Türkî, h. 648: 121b) haber vermektedir. Menkubers bu görüşü temellendiren: “Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: *إعملوا وقاربوا و سدوا وكل مسير لما خلق له. “İbadet ediniz, Allah’a yakınlaşmak için mücadele ediniz ve sebat ediniz. Her insana yaratıldığına uygun olanı yapmak kolay gelir”* rivayetini şu şekilde yorumlamaktadır: “Amele devam ediniz, gayret ediniz, kazayı delil alarak amelleri terk etmeyiniz. Allah sizi kulluğa ve mücadeleye davet etti.” (et-Türkî, h. 648: 193 a).

Kader konusunda da “İnsan vefatına az bir zaman kala kötülük yaparak cehenneme iyilik yaparak cennete gideceğine” dair haberler varit olmuştur. (et-Türkî, h. 648, 195 a). Menkubers, Mutezilenin Allah’ın din konusunda insanların salahına olanı yapması Allah’a vaciptir sözü aleyhine delil olarak Hz. Peygamber (sav)’den “*Kimse Allah’ın rahmeti olmadan cennete giremez. Sen de mi Ey Allah’ın elçisi dediler o da evet bende Allah’ın bana rahmetine gark etmesiyle cennete girerim*” dedi. (et-Türkî h. 648, 236b). Menkubers, cennet ve cehennemde ebedi kalınacağını hadislerle temellendirmektedir. Bu konuda delil olarak Hz. Peygamber (sav)’den: *ان أهل الجنة لا يموتون لا يهرمون ولا تبلي ثيابهم ولا يفني شبابهم “Cennet ehli ölmez ihtiyarlama, elbiseleri eskimez ve gençlikleri son bulmaz”* sözünü naklettiği (et-Türkî, h. 648, 236a) görülmektedir.

Mutezilenin kul kendi fiilinin halikıdır itikadını reddetmek için Hz. Peygamber (sav) hakkında “Şüphesiz Allah her sanatkarı ve sanatını yaratmıştır” (Buhârî, 1404/1984, 25; İbn Ebî Asım 1400/1980,1:58) sözünü nakletmektedir. (et-Türkî, h. 648, 240a). Ayrıca *mütevâtir* haberde Hz. Peygamber (sav)’den: “Kaderiye bu ümmetin Mecusileridir” (Matürîdî, 1979, 89; Nesefî, 1992-1993, 1: 486, 2: 630, 759; Ebû Dâvud, 1992, 5: 66). sözü nefislerine fiillerini yaratma kudretini tespit etmelerindedir. Mutezilenin kendilerini “ehli adl vet-tevhid” diye isimlendirmelerine hayret demektedir. (et-Türkî, h. 648, 241a).

Menkubers kulun fiilinin yaratıcısı olmadığına delil olarak Ehlisünnet Ebu Musa el-Eşarî’den “Hz. Peygamber size cennetin anahtarını haber vereyim mi dedi. Evet dediler o da “Allah’tan başka güç ve kudret yoktur” dediğinin *sahih* haberle naklettiğine yer vermektedir (et-Türkî, h. 648, 242a).

Sonuç olarak Ehlisünnet alimlerine göre kulun irade göstermesi ile sorumlu olmakla birlikte; bu iradesine ait fiillerinin Allah’ın takdiri ile yaratıldığı, kulun fiilinin ve kaderinin yaratıcısı olmadığı görüşünü haberlerle ve bu haberleri bu yönde yorumlarla temellendirdiği görülmektedir.

İmamet

İmamet konusunda Şia’nın Hz. Ali’nin imameti hakkındaki iddialarında Menkubers aşağıdaki şekilde cevap vermektedir: Birini aşırı sevmek veya aşırı kin beslemek insanı hataya sevk eder. Hristiyanlar hakkında Hz. Peygamber (sav), Hz. Ali’ye “*Sizden iki kişi helak olmuştur bunlar çok aşırı kin, ikincisi aşırı sevgidir. Görmüyor musun Hristiyanlar İsa (a.s.) sevme konusunda aşırı gittiler bazıları onun ilah olduğunu bazıları şirk koştular, bazıları oğlu ve babası olduğunu iddia ettiler.*” Demiştir. (et-Türkî h. 648, 247a) Hz. Peygamber ashâbı hakkında gökteki yıldızlar gibidir, hangisine uysanız sizi doğruya götürür demiştir. (Matürîdî 1321, 5). Allah Biat-ı Rıdvan’da razı olduğu kişiler arasında saydığı *mütevâtir* haberle sabittir. Ayrıca sahabeden Ensar ve Muhacirin ittifakla seçtiği Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’in hilafetinde delalet düşmüş olması mümkün değildir. Çünkü hem ayet hem de Hz. Peygamber (sav) ümmetimin delalet üzere icma etmez demiştir. Hatta Hz. Ali’nin, Hz. Ebû Bekir için Allah

Resulü din konusunda seni takdim etti; biz niçin seni dünya konusunda tercih etmeyelim dediğini haber vermektedir. Allah Rasülü seni namaza imamet konusunda öne aldı bu sebeple seni imamette öne alırsın demiştir. Hz. Ali Hz. Ebû Bekir'e biat etme konusunda bir gün, iki gün kırk gün ve altı ay Hz. Fatma'nın vefatına kadar geciktirdiği nakledilmiştir. Ancak nihayet biat etmiştir. Şayet imametini caiz görmese biat etmezdi. (et-Türkî, h. 648, 249b) Hz. Peygamber'in hilafet benden sonra otuz senedir dedi. (Nesefî, 1992-1993, 2:860, 875, 881; Tirmizî, 1992, 4: 503; Ebû Dâvud, 5: 36, 37) Bu da Hz. Ali'nin hilafeti ile sona ermiştir. Hz. Peygamber'den cennetle müjdelenen on sahabe; Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Talha, Zübeyir, Sa'd, said Hz. Abdullah b. Avf ve Ebû Ubeyde b. Cerrahtır. Mütevatir haber, Hz. Peygamber'den duyulan haber gibidir. Kesin bilgi gerektirir. Şehadet ilmi ıyanla (şehadet aleminde deney) elde edilir. Hz. Peygamber'in güneşe baktıktan sonra ashabından birine namazın vakti işte budur dedi. Çünkü Hz. Peygamber (sav) hevasından değil ancak kendisine vahiy edilene uygun konuşur. Yani namazın vakti ile ilgili bu bilgiyi vahiyeye dayanarak konuşmaktadır. (et-Türkî, h. 648, 251a) Hz. Peygamber de bu ümmetin imamlarının cennetlik olduklarını vahiyeye bildirmiştir. Bu imamların Kuran'da övülmesi İslam'ın kaynaklarını Kuran ve sünneti koruyarak ve ülkeleri fetih etmiş olmaları da bunun delilidir.

Sonuç

Menkuber b. Yalınkılıç 13. yy. yaşamış Hanefî Matürîdî geleneğinin takipçilerindedir. Onun yazdığı eserlerin kelimeleri ve fıkıh alanına ait olduğu görülmektedir. Matürîdî geleneğinin kelami konulardaki görüşlerinden Tahavî akidesini şerhinde büyük oranda istifade etmiştir.

Haber kabulü ve bilgi teorisinde Hanefî âlimlerden ebû Zeyd ed-Debbûsî'nin *Tahdidiul-edilleti's-şeria (takvimul edille)* adlı eserinden etkilenmiş haberi topluluğun haberi ve olmayan şeklinde iki kısma ayırmıştır. *Meşhur* haberin çeşitleri olan *mütevâtir*, *meşhur*, *müstefiz* ve *maruf* kavramlarını kullanmıştır. *Sahih* haber tespitinde Kuran ve *mütevâtir* haber ve sünnete selefin icmasına rivayetin muhalif olmamasını şart koşmuştur. Haberleri İslam inanç felsefesini temellendirmede kullanırken bu ayrıma dikkat etmiştir. Ancak hadis usulünden çok ikinci asır âlimlerinin iştiharında/yaygınlığında ittifak ettiği haberleri delil almıştır. Hz. Peygamber'in sözlerinde doğruluğunu gösterdiği mucize ile kâhin ve arraftan ayrıldığını dile getirmiştir.

Mutezilenin Allah'ın sıfatları, kader ve insanın filleri konusunda ve Şia'nın imamet konusunda görüşlerini reddederken ikinci asır âlimlerinin topluluk haberlerini delil olarak, Ehlisünnetin İslam inanç felsefesini temellendirmede kullandığı haberleri o da kullanmıştır. Haberleri kullanımı ve yorumunda Matürîdî âlimlerin görüşlerinden teyit etmiş özellikle Matürîdî gelenekten özellikle İmam Matürîdî, Ebu'l-Muin Nesefî, Ebû Hafs el-Gaznevî'den yararlanmıştır.

Kaynaklar

Abdürrezzâk, İbn Hemmâm es-Sanânî, *Musannef*, thk. Habiburraman el-Azamî, el-Meclisül'l-İlmi, Pakistan, 1403.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaud, Müessesetürrisale, I-XXXXV, yy. 1421, 2001.

Ali b. Cad el-Cevherî, *Müsned İbnül Ca'd*, thk. Amir Ahmed Haydarî, Müessetün-Nadir, beyrut, 1410/1990.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (ö.256), *Tarihu'l-kebir*, Dairatu maarifi'l-Osmaniyye, Haydarabad Dekan, ts.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (ö.256), *Sahihu'l-Buhârî*, I-VIII, İstanbul, 1992.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (ö.256), *Halku efali'l-Ibâd ve'r-red alet Cehmiyye*, Beyrut, 1404/1984.

Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkandî, *es-Sünen*, I-II, İstanbul, 1992.

Dolâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammad b. saîd b. Müslim el-Ensârî (ö.h. 310), *el-Esmâ ve'l-kunâ*, Ebu Kuteybe nazar b. Muhammed el-Faryâbî, Daru İbn Hazm, I-III, Beyrut 1421/2000.

Ebû Davud, Süleyman b. Eşas, *es-Sünen*, İstanbul, 1992.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali, *el-Mu'cem*, thk. İrşadulhak el-Eserî, Faysalabad, İdâratul-Ulumi'l-Eseriyye, 1407.

İbn Ebî Asım, Amr. Ebî Asım ed-Dahhak eş-Şeybânî, (ö 287/900), *es-Sünne*, thk. Muhammed Nasıruddin Elbânî, Beyrut 1400/ 1980.

İbn Kutluboğa, Zeynüddin Ebu'l-Fidâ Kâsım, *Tâcu't-terâcim fî tabakâti'l-Hanefiyye*, Thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1992.

İbn Mâce, Ebû Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abdulbakî, 1992.

İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed, *Musannef*, thk. Kemâl Yûsuf Hut, Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1409.

İbn Ebî Zemin, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. İsa el-İlberî, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-aziz*, thk. Ebu Abdullah Huseyin b. Ukkâşe, Kahire, 1423/2002.

Kehhâle, Ömer Rızai, *Mu'cemü'l-müellifîn terâcimu musannifi'l-kütübi'l-'arabiyye*, Beyrut: İhyaü't-Türasi'l-arabî, ts.

Kuraşî, Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Ebi'l-Vefâ b. Muhammed, *el-Cevâhirü'l-mudiyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, Karataş: Mir Muhammed Kütüphanesi, ts.

Lelekâi, Ebu'l-Kasım Hibetullah b. el-Hasen b.Mansur et-Taberânî (ö.h. 418), *Şerhu İtikadu Ehli's-Sünne vel-Cemaati*, thk. Ahmed b. Sa'd b. Hamdan el-Gamidî, I-IX, Daru Taybe, Suud, 1423/2003.

Ma'mer b. Raşid, *el-Cami*, thk. Habiburraman el-Azamî, el-Meclisül'l-İlmi, Pakistan, 1403 (Abdurrezzak'ın Musannef 10 ve 11. Ciltleri).

Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed (ö. 333/911), *Şerhu'l-fikhu'l-ekber*, Haydarabad 1321.

Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed (ö. 333/911), *Kitabü't-tevhid*, thk.M. Fethullah Huleyf, İstanbul 1979.

Nesefî, Ebu'l-Muin Meymun b. Muhammed (ö. 508/1114), *Tebsiratü'l-edille fî usuli'd-din*, thk. Calde Selame, Dimeşk, 1992-1993.

Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed, *Te'vilâtü Ehl-i Sünne*, thk. Mecdî Baslum, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.

Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc, *Sahihi Müslim*, İstanbul 1992.

Rebi b. Habib, b. Ömer el-Ezdî el-Ensârî, *el-Camius-sahih*, thk. Muhammed b. İdris, Aşur b. Yusuf, Dâru'l-Hikme, Beyrut, 1415.

Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Müsned*, thk. Abdumenaf el-Müttalibî el-Kureyşî, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiiyye, 1400.

Tayâlisî, Ebû Dâvud Süleymân b. Dâvud, *Müsned*, thk. Muhammed b. Muhsin et-Türkî, Mısır: Dâru Hicr, 1999.

Timür, İhsan, "Tahavi'nin Akide Şerhlerinde Farklılaşmalar" Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.

Tuzcu, Recep, *Hanefî Usulde Hadis Debûsî Örneği*, İFAV, İstanbul 2014.

Türkî, Menkûbers b. Yalınkılıç Necmuddin Ebû Şuca en-Nâsırî en-Nûru'l-Lâmi' ve'l-Burhânu's-Sâti' Fî Şerhi Akaidi't-Tahavî, Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa, nr. 848/2.

Zehebî, Şemsuddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymaz, *Tarihu'l-İslâm ve vefeyatu'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, thk.Beşşâr Avvâd Marûf, (by.: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993.